

СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

STATISTICAL STUDY OF THE ORGANIZATION OF RELIGIOUS TOURISM IN UKRAINE

УДК 657.1

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct51-52>**Тарасова В.В.**д.е.н., професор,
професор кафедри туризму
Поліський національний університет**Ковалевська І.М.**к.е.н., старший викладач
кафедри туризму
Поліський національний університет**Tarasova Valentyna**

Polissya National University

Kovalevska Iryna

Polissya National University

У статті розглянуто сучасний стан організації релігійного туризму в Україні: виявлення конфесійного складу релігійних організацій, географії їх розміщення; духовної прихильності жителів України; встановлення розповсюджених видів і кількостей релігійних організацій, динаміки їх розвитку та регіональних особливостей. Досліджено релігійну прихильність мешканців України та види релігійних організацій культурно-релігійного розвитку України. Розкрито головні тенденції розвитку релігійних організацій, духовних навчальних закладів, недільних шкіл і священнослужителів як основні мотиви й форми організації функціонування релігійно-паломницького туризму на сучасному етапі розвитку в Україні. Дана всебічна характеристика розвитку різних аспектів і видів релігійного туризму та релігійної прихильності жителів України. Істотним мотивуванням відвідування того чи іншого регіону або міста є пам'ятники релігії, історії та культури.

Ключові слова: конфесії і пастви, релігійні громади і релігійні організації, духовні центри, управління, монастирі, туроператори і турагенти, релігійний туризм, паломництво.

В статье рассмотрено современное состояние организации религиозного туризма

в Украине: выявление конфессионального состава религиозных организаций, географии их размещения; духовной привязанности жителей Украины; установление распространенных видов и количеств религиозных организаций, динамики их развития и региональных особенностей. Исследованы религиозная приверженность жителей Украины и виды религиозных организаций культурно-религиозного развития страны. Раскрыты главные тенденции развития религиозных организаций, духовных учебных заведений, воскресных школ и священнослужителей как основные мотивы и формы организации функционирования религиозно-паломнического туризма на современном этапе развития в Украине. Представлена всесторонняя характеристика развития различных аспектов и видов религиозного туризма и религиозной приверженности жителей Украины. Существенной мотивацией посещения того или иного региона или города являются памятники религии, истории и культуры.

Ключевые слова: конфессии и паствы, религиозные общины и религиозные организации, духовные центры, управления, монастыри, туроператоры и турагенты, религиозный туризм, паломничество.

The article considers the current state of the organization of religious tourism in Ukraine: identification of the confessional composition of religious organizations, their geography, spiritual commitment of the people of Ukraine; establishment of common types and quantities of religious organizations, dynamics of their development and regional features. The religious affiliation of the inhabitants of Ukraine and the types of religious organizations of cultural and religious development of Ukraine are studied. The main trends in the development of religious organizations, theological schools, Sunday schools and clergy, as the main motives and forms of organization of the functioning of religious and pilgrimage tourism at the present stage of development in Ukraine, are revealed. A comprehensive description of the development of various aspects and types of religious tourism and religious affiliation of the people of Ukraine is given. Ukraine is a state of many nationalities and various religious denominations. The basis of the confessional structure is the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate, the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate and the Ukrainian Greek Catholic Church, the first of them dominates throughout Ukraine. Most Ukrainians call themselves Christians, most of whom are Orthodox. A small share is occupied by supporters of other denominations (Autocephalous Orthodox and Roman Catholic Churches). Religious organizations of all denominations in Ukraine are rapidly increasing in number from year to year. The number of the theological schools, Sunday schools and clergy is also significantly increasing, which affects the development of the tourism industry. Tourist sites – spiritual centers, monasteries, cathedrals, mosques, religious museums are in growing demand. This means that in terms of religion, Ukraine uses significant potential for the development of such a specific area of business as religious tourism. Spiritual centers, monasteries, cathedrals, mosques, cult museums are tourist attractions that are in growing demand. Monuments of religion, history and culture are a significant motivation to visit a particular region or city. Some pilgrimage services organized at monasteries, churches and other religious organizations, together with travel agencies, organize religious and pilgrimage domestic and foreign tours and trips to the world-famous Holy Places of Ukraine.

Key words: denominations and flocks, religious communities and religious organizations, spiritual centers, administrations, monasteries, tour operators and tour agents, religious tourism, pilgrimage.

Постановка проблеми. Туристи всього світу все частіше вибирають екскурсійні тури по релігійних центрах, популярних, найбільш шанованих і найбільш відвідуваних місцях. Україна має достатню кількість релігійно-паломницьких центрів різної категорії привабливості та духовної значимості для відвідування як внутрідержавними, так й іноземними туристами. Саме тому зараз

звертається особлива увага на його просування на внутрішній та міжнародний туристичні ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідження розвитку релігійно-паломницького туризму є праці таких відомих науковців: М.Б. Биржакова, Ю.А. Кадацької, О.О. Любіцевої, М.П. Мальської, П.О. Масляка, С.П. Романчук, В.С. Сеніна, П.Л. Яроцького.

Постановка завдання. Метою дослідження є всебічна характеристика розвитку різних аспектів і видів релігійного туризму та релігійної прихильності мешканців України. Завданням статті було дослідження сучасного стану організації релігійного туризму в Україні: виявлення конфесійного складу релігійних організацій, географії їх розміщення, духовної прихильності жителів України; встановлення розповсюджених видів і кількості релігійних організацій, динаміки їх розвитку та регіональних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна – держава багатьох національностей, конфесій і понад 80 різних релігійних напрямів і течій, де офіційно діє понад 37 тис релігійних організацій, більше 35 тис релігійних громад і 33 тис священнослужителів. Конфесійна структура віруючих України розподілена переважно за зональним принципом (рис. 1).

Всеукраїнською церквою є Українська православна церква Київського патріархату. Вона домінує на всій території України, крім галицьких областей. Територіальним ядром Української автокефальної православної церкви є Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області. У північних областях України (Волинській, Рівненській, Чернігівській і Сумській), а також Хмельницькій, Вінницькій і Миколаївській областях Центра і Півдня є зіставні частини прихильників Української православної церкви Київського патріархату та Української

православної церкви Московського патріархату. Частково на Сході і Півдні переважають пастви Української православної церкви Московського патріархату.

Із релігійністю населення безпосередньо пов'язані релігійно-пізнавальний туризм і паломництво, тому під час організації релігійних турів важливо орієнтуватися на релігійний склад населення, оцінку якого надано в табл. 1.

Згідно з даними табл. 1, більшість жителів України (87,4%), тобто 41 млн осіб, називають себе віруючими, з яких більшу частку (72%) становлять православні особи. Серед усіх громадян України є також незначна кількість мусульман, іудеїв і майже мільйон представників східних культур та інших течій (індуїзму, неоязичництва, буддизму, неоіндуїзму тощо). Значну частку (6,9%) населення України, тобто понад 3,2 млн, становлять невіруючі особи. Наочне відображення складу населення України дає кругова діаграма (рис. 2).

Важливо відзначити, що активні віруючі, які відвідують церкву, є прихильниками паств різних церков (рис. 3).

Найбільшу кількість прихильників мають Українська православна церква Київського патріархату (39,8%), Українська православна церква Московського патріархату (29,4%) і Українська греко-католицька церква (14,1%). Прихильники інших церков – Української автокефальної православної церкви і Римо-католицької церкви

Рис. 1. Географія конфесійної структури віруючих України

Джерело: [7]

Релігійний склад населення України

Показники	Прихильники, тис осіб	% населення
Усього населення	46875	100,0
Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ-КП)	18656	39,8
Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ-МП)	13781	29,4
Українська автокефальна православна церква (УАПЦ)	1313	2,8
Українська греко-католицька церква (УГКЦ)	6609	14,1
Римо-католицька церква (РКЦ)	797	1,7
Протестантизм	1125	2,4
Усього віруючих	41000	87,4
із них: православні	33750	72,0
мусульмани	281	0,6
іудеї	94	0,2
інші	984	2,1
Невіруючі	3234	6,9

Джерело: [7; 8]

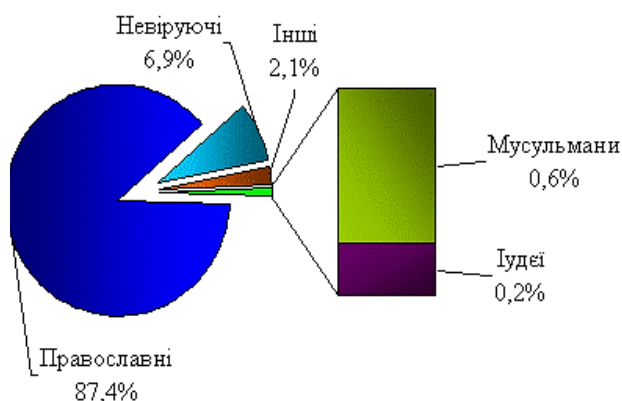

Рис. 2. Структурний склад релігійності населення України

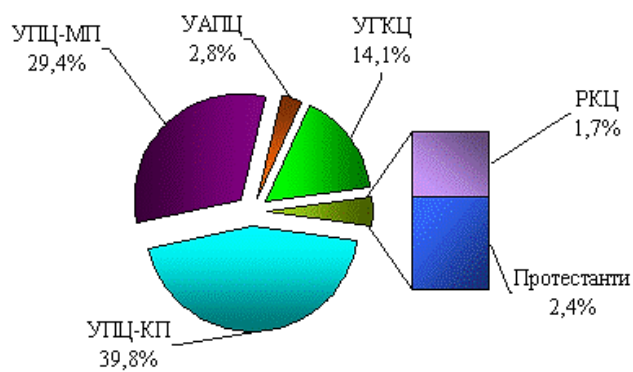

Рис. 3. Прихильники паств різних церков України

становлять незначну частку від усього населення України (відповідно 2,8% і 1,7%).

Суттєву частку (2,4%), тобто понад 1,1 млн осіб населення України, становлять протестанти. У протестантських церквах є республіканські духовні центри, що зареєстровані в установленому законом порядку і діють на підставі статутів.

Усі види релігійних організацій займаються, головним чином, організацією релігійного туризму і просуванням його на ринок. В Україні загальна зареєстрована кількість різних релігійних організацій станом на 1 січня 2020 р. становила понад 36 тис і майже 2 тис незареєстрованих (табл. 2).

Із загальної кількості релігійних організацій налічувалося: православних – 19 778, католицьких – 5 269, протестантських – 10 635, громад іудейського віросповідання – 372, громад мусульман – 286, організацій східних культів – 166, інших організацій – 290. Окрім того, діяло 1 728 незареєстрованих релігійних організацій. Склад і структуру релігійних організацій України представляють рис. 4 і рис. 5.

Таблиця 2

Види релігійних організацій в Україні

№	Релігійні організації	Кількість, од.
	Зареєстровані релігійні організації, всього	36796
	у тому числі:	
1	православні	19778
2	католицькі	5269
3	протестантські	10635
4	громади іудейського віросповідання	372
5	громади мусульман	286
6	організації східних культів	166
7	інші організації	290
	Незареєстровані релігійні організації	1728
	Разом	38524

Джерело: [8]

Дані рис. 4 наочно відображують, що серед загальної кількості релігійних організацій України діяло, окрім 96% зареєстрованих, ще 4% незареєстрованих. Дані рис. 5 свідчать про структуру

Рис. 4. Склад релігійних організацій

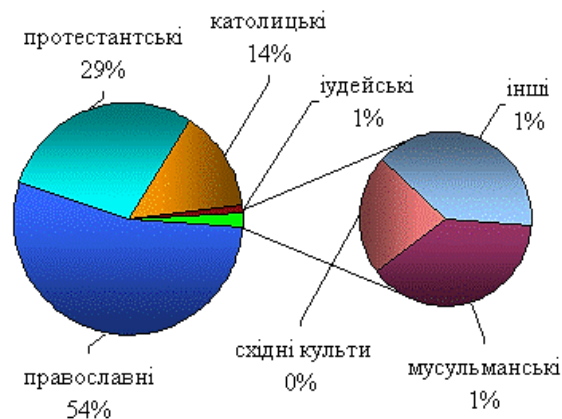

Рис. 5. Структура релігійних організацій

релігійних організацій. Найвпливовішим складником релігійного життя є православ'я. Православні релігійні організації становлять більше половини (54%) усіх релігійних організацій України, з яких понад 70% належить Українській православній церкві, 20% – Українській православній церкві Київського патріархату і 9% – Українській автокефальній православній церкві.

Значне поширення мають такі релігійні напрями, як протестантські (29%) і католицькі (14%) організації. Протестантизм і неохристиянство є другим складником релігійного життя в Україні. Кожна третя релігійна організація належить протестантам і неохристиянам, об'єднуючи 10 635 релігійних організацій. Вони представляють майже 50 конфесій і релігійних течій, але, як показують дані табл. 1, кількість віруючих протестантських і неохристиянських конфесій не є великою. Серед них домінуюче положення займають баптисти, п'ятидесятники, свідки Ієгови та адвентисти.

Третім складником (14%) релігійного життя в Україні є католицизм. Католицькі конфесії об'єднують українські греко-католицькі і римо-католицькі церкви. Українська греко-католицька церква посідає особливе місце, адже вона зберігає православний обряд і стоїть на позиціях підтримки української державності. Хоча її територіальне ядро становлять галицькі та Закарпатська області, але вона розвиває свою діяльність по всій території України. Основним регіоном поширення римо-католицької церкви є західні і центральні області України.

Серед зареєстрованих організацій незначну питому вагу (2,1%) займають інші конфесії та течії. До них відносять мусульманські, іудейські та організації східних культур й інших течій (індуїзм, неоязичництво, буддизм, неоіндуїзм). Мусульмани в Україні представляють неохристияни, які переважно діють лише в АР Крим, у Києві, Донецьку, але нині відбувається відродження мусульманських громад.

В індустрії релігійного туризму виділяють культурні центри і релігійні центри. Культурний центр – це

місце, що має велике значення для представників певної конфесії, в якому проводяться культурні та інші заходи. У таких місцях зазвичай є храм із чудотворною іконою або де раніше жив відомий святий, духовний учитель, аскет, або мали місце історичні релігійні події. Релігійний центр – більш широке поняття, ніж культурний центр. Окрім об'єкта культури, він включає освітні заклади та адміністративні органи релігійних організацій.

Релігійні організації і створені ними паломницькі відділи, центри, бюро, турфірми займаються, головним чином, просуванням релігійного туризму на ринок. Суб'єктами туристичної діяльності виступають юридичні особи та фізичні особи – підприємці. Дані про кількість таких осіб в Україні за два роки наведено в табл. 3. Оскільки вісім показників цієї таблиці порівняти між собою дуже важко, то для наочності побудовано стовпчикову діаграму (рис. 6).

Таблиця 3

Суб'єкти туристичної діяльності України, од.

Юридичні особи				
Роки	Усього	у тому числі		
		туроператори	турагенти	екскурсоводи
2018	1833	529	1243	61
2019	1867	538	1259	70
Фізичні особи – підприємці				
Роки	Усього	у тому числі		
		туроператори	турагенти	екскурсоводи
2018	2460	-	2322	138
2019	2797	-	2644	153

Джерело: [5]

Аналізуючи дані рис. 6, перш за все слід відзначити значну різницю в кількості юридичних і фізичних суб'єктів туристичної діяльності. При цьому спостерігається значне зростання в динаміці фізичних осіб за незмінного стану юридичних.

Розглядаючи довший динамічний ряд кількості релігійних суб'єктів, а також релігійних об'єктів,

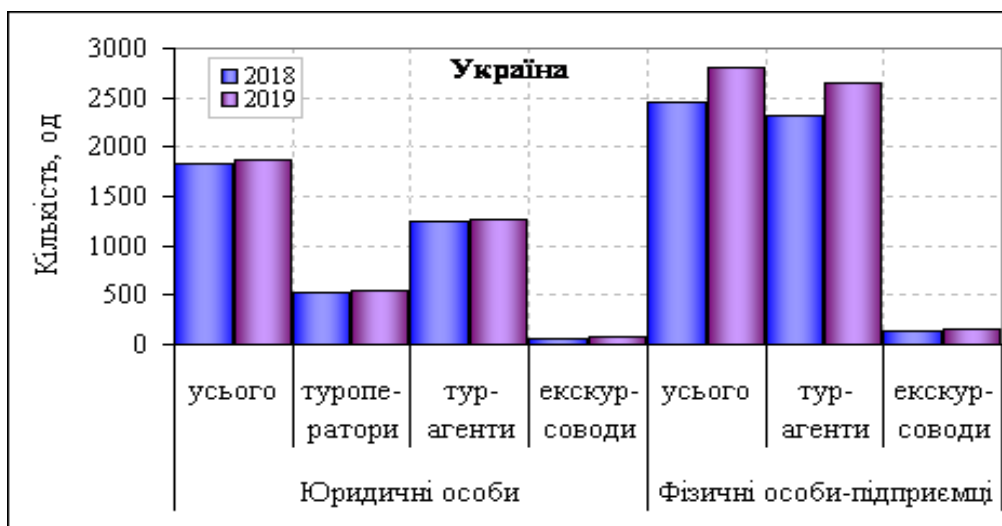

Рис. 6. Види суб'єктів туристичної діяльності України

можна констатувати, що за роки незалежності в Україні спостерігається стійка тенденція росту релігійних організацій усіх конфесій, чисельності церков, монастирів та інших культових установ. А це означає, що в релігійному відношенні Україна має значний потенціал для розвитку такої специфічної галузі бізнесу, як релігійний туризм. Він зумовлюється наявністю великої кількості релігійних організацій. Причому якщо напередодні горбачовських реформ у країні налічувалося не більше 6 тис релігійних організацій, то вже в 1995 р. їх кількість збільшилася у 2,5 рази, а в 2020 р. ще збільшилася і досягла майже 37 тис (табл. 4).

Починаючи з 1995 р. спостерігається процес становлення туристських фірм, а також деяких

паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах та інших релігійних організаціях. Чисельність усіх показників релігійних організацій із року в рік зростає: стрімко збільшується кількість центрів, управлінь, громад, монастирів. Аналогічно збільшується кількість духовних навчальних закладів, недільних шкіл і священнослужителів. Динаміку їх зростання і тенденції змін більш наочно відображено на рис. 7 і рис. 8.

Дані рис. 7 свідчать про те, що за роки незалежності у конфесійному середовищі України відбулися істотні зрушення кількісного та якісного порядків. Спостерігається процес становлення релігійного туризму, який є складовою частиною сучасної індустрії туризму. Передусім йдеться

Таблиця 4

Динаміка кількості релігійних організацій (на початок року), од.

Роки	Релігійні організації, усього	у тому числі							
		центри, управління	громади	недільні школи	монастирі	місії	братства	духовні навч. заклади	священнослужителі
1995	15784	154	15309	4529	152	91	29	49	13100
2000	22518	221	21693	7165	250	184	49	121	15560
2001	24311	241	23400	7684	277	214	53	126	22626
2002	25942	248	24919	9057	317	242	69	147	24126
2003	27446	269	26343	9974	344	261	73	156	25446
2004	28740	285	27569	11501	365	283	75	163	26140
2005	29699	294	28481	12039	378	298	75	173	27699
2006	30507	299	29262	12522	386	309	76	175	28431
2010	33351	355	31940	12650	423	347	77	190	29300
2011	33977	362	32521	12762	459	357	78	200	30199
2016	35709	378	34183	12171	516	359	75	198	31851
2017	35919	380	34385	12922	515	365	72	202	31451
2018	36184	384	34637	13282	522	367	72	202	31952
2019	36739	391	35162	13195	531	368	83	204	32619
2020	36796	390	35210	13134	536	369	84	207	32996

Джерело: [5]

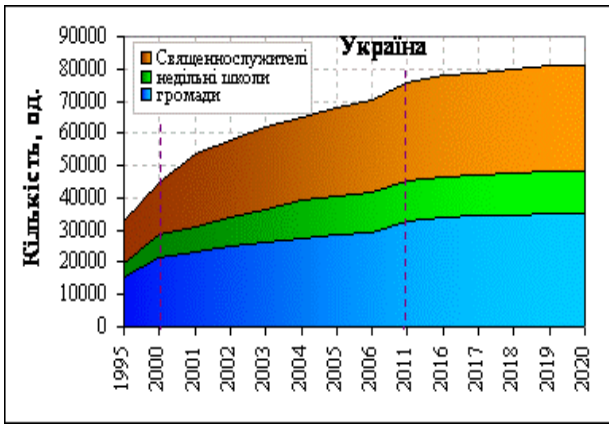

Рис. 7. Динаміка релігійних суб'єктів і об'єктів

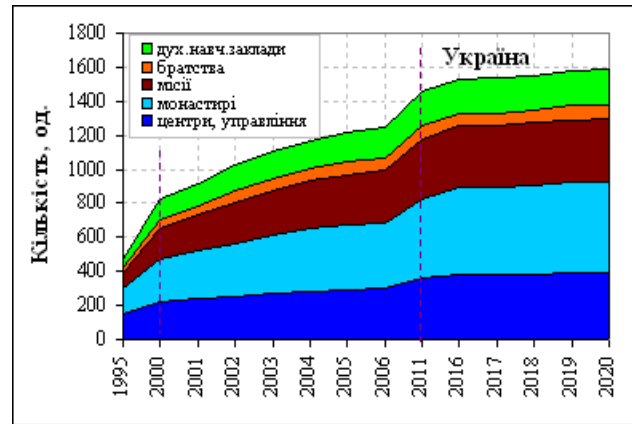

Рис. 8. Тенденції змін кількості релігійних організацій

про масштабний розвиток інституційної мережі віросповідних організацій: суттєво збільшується (більше як у два рази) кількість релігійних громад, недільних релігійних шкіл і священнослужителів. Кількість священнослужителів зростає з 13 100 до 32 996, або збільшилася на 152%.

При цьому спостерігаються різні тенденції змін цих показників за різні періоди. Можна виділити три періоди з різними темпами зростання:

- 1995–2000 рр. – високі темпи росту;
- 2000–2011 рр. – середні темпи росту;
- 2011–2020 рр. – повільні темпи росту.

Тенденції змін релігійних організацій надано на рис. 8. Темпи змін показників по періодах суттєво різняться: по відношенню до 1995 р. у 2020 р. спостерігаються найбільші темпи росту кількості монастирів (353%), місій (405%). Найбільші темпи зростання мають духовні навчальні заклади (422%) – у них вчаться майже 20 тис осіб. Значно збільшилася також кількість духовних центрів, управлінь, але менш низькими темпами (253%).

Розподіл релігійних організацій (центрів управління, громад, монастирів місій тощо) по областях України надано на рис. 9.

Дані рис. 9 відображують переважну кількість релігійних організацій у Центрі і на Заході держави. При цьому в регіональному плані цей показник має значну як міжзональну, так і внутрішньозональну варіацію. Найбільшу кількість, що перевищує 1 500 об'єктів релігійних організацій, мають сім областей: Львівська (2 942), Хмельницька (1 800), Вінницька (1 766), Тернопільська (1 728), Закарпатська (1 678), Київська (1 639) і Донецька (1 608).

Отже, духовні центри, монастирі, собори, мечеті, культові музеї – це туристичні об'єкти, які користуються все зростаючим попитом. Істотним мотивуванням відвідування того чи іншого регіону або міста є пам'ятники релігії, історії та культури. Деякі паломницькі служби, організовані при монастирях, церквах та інших релігійних організаціях, разом із туристськими фірмами організують

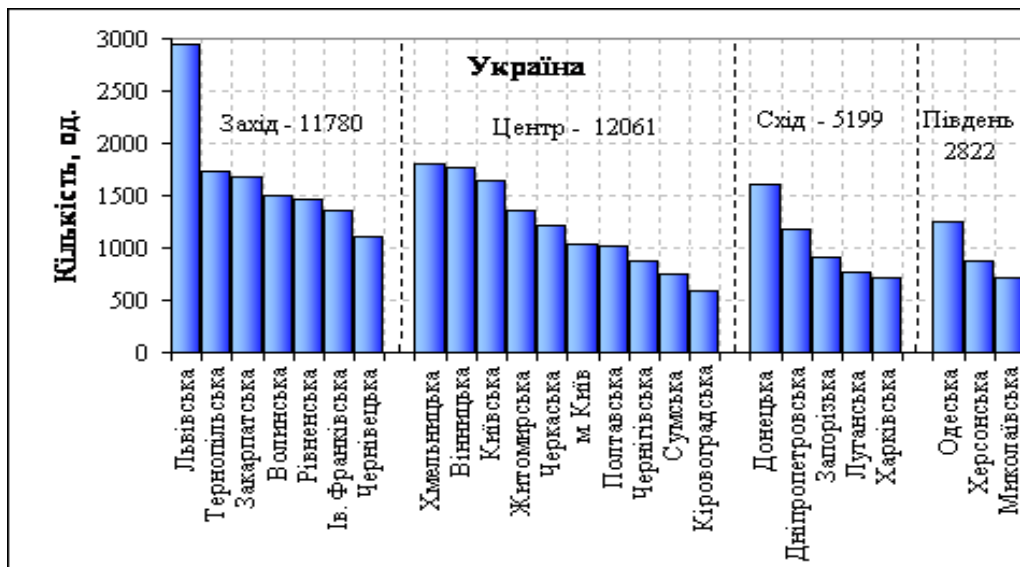

Рис. 9. Регіональний розподіл релігійних організацій

релігійні і паломницькі внутрішні та зарубіжні тури і поїздки по всесвітньо відомих святих місцях України.

Висновки з проведеного дослідження.

Україна – держава багатьох національностей, конфесій і різних релігійних напрямів і течій. Основу конфесійної структури становлять Українська православна церква Київського патріархату, Українська православна церква Московського патріархату та Українська греко-католицька церква, перша з них домінує на всій території України. Більшість жителів України називає себе християнами, з яких основну частку становлять православні особи. Незначну частку займають прихильники інших конфесій (Автокефальної православної і Римо-католицької церкви). Релігійні організації всіх конфесій із року в рік в Україні стрімко збільшують свою кількість. Також суттєво збільшується кількість духовних навчальних закладів, недільних шкіл і священнослужителів, що відбивається на розвитку туристичної галузі. Туристичні об'єкти – духовні центри, монастирі, собори, мечеті, культові музеї користуються все зростаючим попитом. А це означає, що в релігійному відношенні Україна використовує значний потенціал для розвитку такої специфічної галузі бізнесу, як релігійний туризм.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Івченко А. Україна. Путівник. Київ : Картографія, 2007. 640 с.
2. Економічний аналіз туристичних підприємств : підручник / В.В. Тарасова та ін. Житомир : ЖНАЕУ, 2019. 371 с.
3. Любіцева О.О., Романчук С.П. Паломництво та релігійний туризм : навчальний посібник. Київ : Альтерпрес, 2011. 416 с.
4. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг. Київ : Знання, 2008. 661 с.
5. Міністерство культури та інформаційної політики України : вебсайт. URL: <http://www.irs.in.ua> (дата звернення: 14.12.2020).
6. Основи організації наукових досліджень у туризмознавстві : підручник / В.В. Тарасова та ін. Житомир : О.О. Євенок, 2018. 454 с.
7. Інформаційний звіт Мінкультури «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні за 2012 рік». URL: <https://irs.in.ua/ua/informaciinii-zvit-minkulturi-pro-stand-i-tendenciji-rozvitku-religiinoji-situaciji-ta-derzhavno-konfesiinih-vidnosin-v-ukrajini-za-2012-rik> (дата звернення: 22.12.2020).

8. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин : інформаційно-аналітичні матеріали. Київ : Центр Разумкова, 2013. 76 с.

9. Туристична діяльність в Україні у 2020 році : статистичний бюлетень. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 76 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.12.2020).

10. Силантьєва М.В. Духовний смисл православного паломництва в епоху глобалізації. *Паломництво і релігійний туризм: різноманітні інтерпретації*. Владимир, 2012.

REFERENCES:

1. Ivchenko A. (2007) *Ukraine. Putivnyk*. [Ukraine. Guidebook]. Kyiv: Kartohrafiia, 640 p. (in Ukrainian)
2. Ekonomichnyi analiz turystychnykh pidpryiemstv: pidruchnyk [Economic analysis of tourism enterprises] / V.V. Tarasova ta in. Zhytomyr: vyd-vo ZhNAEU, 2019. 371 p. (in Ukrainian)
3. Liubitseva O.O., Romanchuk S.P. (2011) *Palomnytstvo ta relihiinyi turyzm* [Pilgrimage and religious tourism]: navch. posibnyk. Kyiv: Alterpres, 416 p. (in Ukrainian)
4. Malska M.P. Antoniuk N.V. Hanych N.M. (2008) *Mizhna-rodnyi turyzm i sfera posluh* [International tourism and services]. Kyiv: Znannia, 661 p. (in Ukrainian)
5. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy [Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine]. Available at: <http://www.irs.in.ua> (accessed 14 December 2020).
6. *Osnovy orhanizatsii naukovykh doslidzhen v turyzmознавстві* [Fundamentals of the organization of scientific research in tourism]: pidruchnyk / V.V. Tarasova ta in. Zhytomyr: vyd-ts O.O. Yevenok, 2018. 454 p.
7. *Informatsiinyi zvit Minkultury "Pro stan i tendenciji rozvytku relihiinoi sytuatsii ta derzhavno-konfesiinykh vidnosyn v Ukraini za 2012 rik"* ["On the state and trends of the religious situation and state-confessional relations in Ukraine in 2012"]. Available at: <https://irs.in.ua/ua/informaciinii-zvit-minkulturi-pro-stand-i-tendenciji-rozvitku-religiinoji-situaciji-ta-derzhavno-konfesiinih-vidnosin-v-ukrajini-za-2012-rik> (accessed 22 December 2020).
8. *Relihiia i vlada v Ukraini: problemy vzaiemovidnosyn* [Religion and power in Ukraine: problems of relations]: informatsiino-analitychni materialy. Kyiv: Tsentr Razumkova, 2013. 76 p.
9. *Turystychna diialnist v Ukraini u 2020 rotsi* [Tourist activity in Ukraine in 2020]. *Statystychnyi biuleten*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2020. 76 p. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 December 2020).
10. Sylanteva M.V. (2012) *Dukhovnyi smysl pravoslavnoho palomnychestva v epokhu hlobalyzatsyy* [The spiritual meaning of Orthodox pilgrimage in the era of globalization]. *Sb. nauch. Statei: Palomnychestvo y relyhyoznyi turyzm: raznoobrazye ynterpretatsyi*. Vladymyr.